

ZORUNLU TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ö. Senan Arslaner¹

ÖZ

Gelibolu'nun fethi ile başlayıp, Edirne'nin alınması sonrası Osmanlı Devleti, Balkan yarımadasında ilerlemeye başlamış ve hoşgörü, adalet ve eğitim, dil, din, vicdan hürriyetine gösterilen özen ile buradaki tüm topluluklar huzur, barış ve kardeşlik içinde beş yüz yılı aşkın süre Osmanlı idaresinde yaşamıştır. 1789 Fransız Devrimi'yle yayılan ulusçuluk, Balkanları da sarmış, çağa ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğu'nda da ayaklanmalar başlamış ve yeni ulus-devletler kurulmuştur. Bunların egemenlik alanlarını genişletmek istemeleri ile başlayan savaşlar sonucu, birbiri ardına yapılan antlaşmalar neticesinde bölgede yaşayan Türkler, yeni ulus-devletler içinde, artık azınlık haline gelmiştir. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu altında herhangi bir asimilasyona uğramamış halkların oluşturduğu bu devletler ise Türklere baskı, zulüm ve eziyet yapmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, yeni devletlerin kurulmasıyla başlayan sürecin zorunlu Türk-Yunan nüfus mübadelesine nasıl geldiğini incelemektir. Bu konuyla ilgili kaynaklar taraması sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda zorunlu göçün günümüze yönelik etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk-Yunan nüfus mübadelesi, mübadele, göçmenler, Türkiye, Yunanistan

AN EVALUATION ON THE EFFECTS OF THE COMPULSORY TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE

ABSTRACT

Beginning with the conquest of Gallipoli and after the capture of Edirne, the Ottoman Empire started to advance in the Balkan peninsula. With the care shown to tolerance, justice and education, freedom of language, religion and conscience, all communities here lived in peace and brotherhood for more than five hundred years. Nationalism, which spread with the 1789 French Revolution, also swept the Balkans, uprisings began in the Ottoman Empire, which could not keep up with the times, and new nation-states were established. As a result of the wars that started with their desire to expand their sovereignty, and as a result of treaties made one after another, the Turks living in the region became a minority within the new nation-states. These states, which were formed by peoples who had not been assimilated for centuries under the Ottoman Empire, started to oppress the Turks. This study examines how the process that began with the establishment of new states came to the compulsory Turkish-Greek population exchange. In line with the findings obtained from the literature review on this subject, the effects of forced migration on the present were evaluated.

Keywords: Turkish-Greek population exchange, population exchange, immigrants, Turkey, Greece

GİRİŞ

Balkanlarda, 1789 tarihli Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan Milliyetçilik akımları ile etkilenen azınlıkların, ayaklanmaları ve ayrılıkçı faaliyetler ile birer ulus olma çabasına

¹ Bağımsız araştırmacı, İstanbul-TÜRKİYE

ORCID: [0000-0001-7141-7047](https://orcid.org/0000-0001-7141-7047). E-posta: senan.arslaner@gmail.com

Gönderim (Submission): 13.09.2017

Kabul (Acceptance): 15.12.2017

girmeleri sonucunda hepsi birer ulus-devlet olmuştu. Bu yeni ulus-devletleri toprak egemenliğini sağlama almak, ülke nüfus yapısını homojenleştirmek için ilk önce kendi sınırları içinde yaşayan Müslüman Türklere baskı yaparak göçe zorlamıştır (Arı, 1995, s. 15).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık beş yüz elli yıl hüküm sürdüğü topraklarda, kaç nesildir o bölgelerde yaşayan Türkler artık vatanını terk etmeye zorlanıyor ve Anadolu'ya göç etmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Türk-Yunan savaşı sonrası da bu durum devam etti. Savaşın koşulları ile yaşanan yoğun Rum göçü ile birlikte bu durumu artık uluslararası hukuka uygun bir zemine oturtmak ve bu süreci tamamlamak gerekiyordu. Lozan Barış Konferansı, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümeti ve Batılı devletler arasında Türk Kurtuluş Savaşı ile başlayıp Türk ulusunun zaferi ile sonuçlanan, savaş ortamına son vermek için düzenlenmişti. Bu konferansta devlet sınırları belirleneceği gibi ekonomik, siyasal ve hukuksal sorunların da çözümlenmesi gerekiyordu. Lozan Barış görüşmelerinde özellikle göç sorununun yasal bir zemin ile çözümlenmesi çok önemliydi. Sorunların büyük ve çok taraflı olması açısından uluslararası bir barış konferansında ortaya konması önemli bir kolaylık sağlamıştır (Arı, 1995, s. 16).

Bu çalışmada Lozan Barış Konferansı sonucu yaşama geçirilen Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi, nedenleri, uygulanma biçimi ve mübadelenin günümüze etkileri incelenecektir.

NEDEN MÜBADELE?

Türk-Yunan nüfus mübadelesi Lozan Konferansı'nda ilk olarak 1 Aralık 1922 tarihinde gündeme getirilmiştir. Lozan'a gönderilen Türk heyeti içinde görev alan ancak daha sonra yeni Türk devletinin lider kadrosuna muhalefet eden Rıza Nur, bu konunun gündeme getirilmesini bir sürpriz olarak nitelmiştir. Gündemde savaş esirleri konusu bulunmaktayken Müttetikler tarafından bu konunun görüşmeye açılması, Türk heyeti tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Dr. Fridtjof Nansen Konferans başlamadan önce Birinci Dünya Savaşında yerini yurdunu bırakıp yeni bölgelere sığınmak zorunda kalan göçmenlerin durumunu incelemek için Türkiye ve Yunanistan'da, ekim ayında bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. Dr. Nansen her iki devlet temsilcileri ile yaptığı görüşmelerde ilerlemeler sağladığını ve hem Türk tarafı hem de Yunan tarafı mübadeleyi uygun bulduklarını çeşitli defalar paylaştığını dört büyük devlete bildirmiştir. Etnik yer değiştirmelerin meydana getirdiği ekonomik sorunlara çözüm bulunması ve halkın iç içe geçmişlikten kurtarılmasının bölgede kalıcı bir barış ortamı sağlayacağı, bunun da iki devletin yararına olacağı gibi Avrupa'nın barışı açısından da çok büyük fayda sağlayacağı düşünülmekteydi. Nüfus Mübadelesi, insanların yeni bir ülkeye taşınmaları için, sınıflandırılmaları, arkada bırakacakları kişisel mal ve mülklerin kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve tasfiyesi, bu malların tazmin edilmesi gibi son derece ağır ve zor bir çalışmayı kapsamaktadır. Her nüfus mübadelesinin, mübadeleye tabi tutulacaklar açısından büyük acılara ve fedakârlıklara yol açacağı da bilinmektedir. Dr. Nansen buna rağmen nüfus mübadelesinin yapılmaması durumunda ileride ortaya çıkacak sonuçların mübadeleden çok daha ağır olacağı görüşündedir (Keskin, 2003, ss. 765-766).

Dr. Nansen'in, yerinde incelemeleri ve her iki devlet yetkilileri ile yaptığı görüşmelerin sonunda hazırladığı raporu Konferansta okundu. Raporun içeriği, ekonomik şartların son derece kötü olduğu, savaştan kaçan bir milyondan fazla insanın yerini, yurdunu bırakarak güvenli gördükleri başka bölgelere sığındığını ve bu duruma acil bir çözüm bulunmazsa her iki ülke

açısından ekonomik sonuçların tam bir felaket olacağını anlatıyordu. İçinde bulunulan durumun örnekleme dahi raporda sunulmuştu.

Trakya'da savaştan kaçan Rumlar verimli topraklarını bırakarak Yunanistan'a sığınmıştı. Topraklar bakımsız ve sahihsiz kalmıştı. Oysa Batı Trakya'da yaşayan ve bu toprakları işletebilecek bir Türk-Müslüman nüfus bulunmaktaydı. Bu nüfus Trakya'ya getirilirse ve onlardan boşalan yerlere Yunanistan'a sığınan tarım ile uğraşan sığınmacılar yerleştirilirse her ülke içinde büyük bir kazanç elde edilecekti.

Türkiye açısından, yıllardan beri Rumlar tarafından işlenen bakımlı ve verimli toprakları Müslüman Türkler işlemeye başlayacak, hem ülke ekonomisine fayda sağlayacak hem de bugün olmasa bile ileride çıkacak sığınmacı problemini başlamadan bitirecekti. Yunanistan açısından ise, sığınmacı olarak gelen kendi soydaşları yıllarca tarım ile uğraştığı için bu insanları nereye yerleştireceğim diye düşünmeyecek, Türklerden boşalan yerlere yerleştirecek ve bu bölgeyi de onların uzmanlık alanı olan tarıma açmış olacak, hem onların bilgi birikimlerinden yararlanıp ekonomiye kazandıracak, hem de onların devlet üzerindeki yükünden kurtulacaktı. Gündemde bulunmadığı halde böyle bir konunun gündeme alınması karşısında Türk ve Yunan delegelerin bu önerilere yaklaşımı farklı oldu.

Türk tarafı İstanbul'daki Rumları mübadele içinde tutmak ama Batı Trakya Türklerini yerlerinde tutma isteğinde bulunurken Yunan tarafı ise mübadelenin isteğe bağlı olmasını belirtiyordu. Mübadele konusu hakkında, İsmet Paşa ve Venizelos'un önerisi ile bir Türk, bir Yunan ve bir bağımsız üyenin yer alacağı alt komisyon oluşturulup çalışmalar yapmasına karar verildi. Alt komisyon, İtalyan delege Başkanlığında 2 Aralık 1922 tarihinde çalışmalarına başladı.

İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delegasyonu komisyondan (1) Mübadele de Batı Trakya Türklerinin ayrı tutulması, (2) İstanbul'daki tüm Rumların da değişime tabi olması, (3) İstanbul'daki Rum Patrikhanesinin kaldırılması isteklerinde bulundu. Amerikan, İngiliz ve Yunan delegeleri bu istekleri kabul etmedi. Yaşanan tartışmalardan sonra her iki tarafında kabul ettiği konularda mutabık kalındı. Buna göre "etabli" (*établis*) kelimesi ile nitelenen İstanbul'daki Rumların kalması, ailesi Yunanistan'a göç etmiş Anadolu'da bulunan Rum erkeklerin ailelerin yanına gönderilmesi ve zorunlu değişimin Mayıs 1923 tarihinden başlayarak uygulanması, taraflarca kabul edilmiştir. Çalışmaların neticesinde, değişime uğrayacak olan nüfusun sahip olduğu mülklerin de ayrı bir komisyon kurularak görüşülmesine karar verilmiştir. 30 Ocak 1923 tarihinde Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi ve Protokolü, Türk tarafını temsilen İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey, Yunan tarafını temsilen ise E. K. Venizelos ve D. Caclamenos tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Arı, 1995, ss. 16-18).

MÜBADELENİN UYGULAMASI

Lozan Antlaşması ile nüfus mübadelesinin gözetim ve denetimi Milletler Cemiyeti'ne devrediliyordu. Nüfus Mübadele Sözleşmesi ile kurulan Karma Komisyon'da zorunlu mübadele ile göç edecek olan her iki ülke halkının taşınmasından sorumluydu (Arnold ve Bizouras, 2016, s. 100).

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon 1923 yılında mübadelenin uygulamasını şu sözlerle ifade etmiştir: "Kanımca, bir nüfus mübadelesi ne kadar iyi yürütülürse yürütülsün, iki ülkeden mübadeleye dâhil olan çok sayıda kişi için büyük zorlukları, belki büyük bir fakirleşmeyi beraberinde getirecektir. Ama ne var ki bu zorluklar ne kadar büyük olursa olsun, aynı

insanların hiçbir şey yapılmaması durumunda yaşayacağı zorluklardan daha azdır” (Barutciski, 2005, ss. 36-37).

Türk-Yunan nüfus mübadelesinin Lozan’da yapılan sözleşmeye göre 1 Mayıs 1923 tarihinde başlaması gerekiyordu. Ancak Lozan barış Antlaşması, temmuz ayında imzalandı. Mübadele çalışmaları ve uygulamaları için belirlenen komisyon ilk toplantısını ancak ekim ayında yapabildi. Bu nedenle, her iki hükümet de komisyonun çalışmalarını rahat yapabilmesi için ilk mübadelenin Mayıs 1924’e ertelenmesine karar verdi (Temel, 2014, s. 80).

Karma Komisyon tarafından göçe karar verilen insanların sayıları Tablo 1 ve 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Karma Komisyon Tarafından Nakledilmesine Karar Verilen Türk Göçmenler (Temel, 2014, s. 85).

	1923	1924	1925	Toplam
Selanik Alt komisyonu	18.044	91.533	-	109.577
Kandıye Alt Komisyonu	3.788	10.009	-	13.797
Hanya Alt Komisyonu	3.270	4.782	-	8.052
Drama Alt Komisyonu	69	75.978	-	76.047
Kavala Alt Komisyonu	2.184	43.343	-	45.527
Kozana Alt komisyonu	34.666	26.610	-	61.276
Kayalar Alt Komisyonu	30.780	-	-	30.780
Epir Bölgesi Alt Komisyonu	-	2.032	957	2.989
Midilli Adası	-	-	-	7.500
TOPLAM				355.545

Tablo 2. Karma Komisyon Tarafından Nakledilmesine Karar Verilen Rum Göçmenler (Temel, 2014, s. 84).

	1924	1925	1926	Toplam
İstanbul Alt Komisyonu	92.843	3.165	1.943	97.951
Samsun Alt Komisyonu	38.164	-	-	38.164
Mersin Alt Komisyonu	49.993	181	-	50.174
İzmir	2.500	-	-	2.500
Kırk Kilise Alt Komisyonu	1.177	-	-	1.177
TOPLAM				189.966

1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı, 1923 Türk-Yunan Mübadelesi sonrası yaklaşık 1.250.000 göçmen Yunanistan’a, buna mukabil de Mübadele ile yaklaşık 400.000 göçmen Türkiye topraklarına gelmiştir. Bu göçmenlerin Mübadele Sözleşmesi’ne uygun şekilde her iki ülkeye yerleştirilmeleri için, iki ülkenin de çok ciddi kaynağa ihtiyacı vardı.

Bu tablo, savaşlar ve kralcılarla Venilezoşçuların çekişmesi ile alt üst olmuş bir Yunan ekonomisini içinden daha da çıkılmaz bir hale sürüklüyordu. Ancak Yunan ekonomisinin imdadına Milletler Cemiyeti yetişti.

Türk devletinde durum biraz daha iyimser ama yine de iç açıcı değildi. Osmanlı döneminin borçları bütçeye yüzde 13-18 arası bir külfet getirmişti. Bu açığı kapatmak için Lozan’daki Antlaşma uyarınca gümrük vergileri de artırılmıyordu. Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı için Yunanistan gibi yardım da alamadı. Bu durum gerek iskân konusunda gerek göçmenlerin

taşınması konusunda birtakım problemleri de beraberinde getirdi sorumluydu (Arnold ve Bizouras, 2016, ss. 100-101).

Nansen, hazırladığı raporunda, çoğu savaşlar esnasında kaçarak gelen ve yaklaşık nüfusunun yüzde yirmi beş artmasına neden olan Rum göçmenlerin yerleştirilmeleri için Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nin yardımına muhtaç olduğunu belirtiyordu. Türk tarafı için de durumun yine çok ciddi olduğunu ancak gelen göçmenlerin yerleştirilmeleri konusunda Türk Hükümeti'nin dışarıdan yardım almadan yapabileceğini yazıyordu. Bu rapor doğrultusunda, Yunanistan, Milletler Cemiyeti'nden önce 10 milyon daha sonra 3 milyon İngiliz Sterlini almıştır.

Yunan Hükümeti bir Göçmen Yerleştirme Komisyonu kurmuştur. Bu komisyon göçmenleri şehirli ve köylüler olarak iki gruba ayırmıştır. Komisyon iş bulma sorunu olmayan, ağırlıklı geçimi tarım ve hayvancılık olan köylüleri, üretime bir an evvel başlamaları için öncelik tanımış ve kırsal alanlarda hemen yerleştirmelerine başlamıştır. Makedonya, Batı Trakya, Epir Bölgesi ve Girit'e gruplar halinde yerleştirmeler yapıldı.

Önce göçmenlerin geldikleri köylere göre gruplar oluşturuldu. Bu gruplar ile ana amaç, göçmenlerin kesintiye uğramış hayatlarını, beraber yaşadıkları insanlarla sağlanan topluluk yaşamı ile en az zararlı devam ettirmektir. Şehirli göçmen nüfusta durum tamamen farklı ve biraz daha karmaşıktır. Her tür meslek grubu vardı. Tüccarlar, gemi ustaları, bankacılar, imalatçılar, perakendeciler, zanaatkarlar, hizmetliler, tezgâhtarlar, şoförler ve vasıfsız işçilerden oluşmaktaydı. Bankacılar, büyük tüccarlar, armatörler, imalatçılar gibi şehirli göçmenler, yeni hayatları için oluşturulan bu yerleştirme esnasında bir yardım talebinde bulunmadı. Bunun haricindeki grup ise kendi mesleklerini icra etmek isteyenler oldukları için, sayısı çok olmasa da geldikleri gibi kasabalara yerleştirilmeye çalışıldı (Temel, 2014, ss. 90-93).

Tablo 3'te Yunan hükümetince yerleştirilen Rumların bölgelere göre ve nüfusa göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 3. Yunan Hükümeti Göçmen Yerleştirme Komisyonu Tarafından Yerleştirilen Rum Göçmenler (Temel, 2014, s. 84).

Bölgeler	Nüfus / 1920	Nüfus / 1930	Göçmen / 1928	Göçmen Oranı
Kıta Yunanistan	1.136.183	1.592.842	306.193	19.0
Teselya	438.408	493.408	34.659	7.0
İyon Ad.	198.070	213.157	3.291	1.4
Kikladlar	122.347	129.702	4.782	4.0
Mora	934.094	1.053.327	28.362	2.7
Makedonya	1.078.748	1.412.477	638.253	45.0
Epir	292.954	312.634	8.179	2.5
Ege Ad.	260.058	307.734	56.613	19.0
Girit	346.584	386.427	33.900	9.0
Trakya	209.443	300.171	107.607	35.0
Toplam	5.016.889	6.204.634	1.221.849	19.7

Tablo 4'te memleketleri gösterilen mübadiller için Türk Hükümeti ise onların nakil ve iskânları, muhtaç olanların işleri, iskâna açılacak yerlerin tespiti için Mübadele İmar ve İskân Vekâletini kurmuştur. 17 Temmuz 1923 tarihinde Türk Hükümetinin yayınladığı kararname ile mübadil olarak geleceklerin iskân edecekleri bölgelere ulaşmaları, ihtiyaç sahibi olanların işlerinin nasıl karşılanacağı üzerinde çalışmalar yapılmış ve ülke sekiz iskân bölgesine ayrılmıştır.

Tablo 4. Türk Hükümeti Türkiye'ye Geleceklerin Yerleştirilecekleri Yerler (Tosun, 2014, ss. 118-120).

Geleceklerin Memleketleri	Göçmen	İskân olunacak Yerler
Drama ve Kavala	30.000	Samsun ve havalisi
Serez Livası	40.000	Adana ve havalisi
Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye	22.500	Malatya ve havalisi
Kayalar, Karaferye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilin Yenice Vardar, Karacaabat	43.000	Amasya, Tokat, Sivas
Zeytüncü, Drama, Kavala, Selanik	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisi
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ve havalisi	90.000	Çatalca, Tekirdağ, Karaman, Niğde
Preveze, Yanya	55.000	Antalya, Silifke
Midilli, Girit vesair Adalar	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
Toplam	395.000	

Türk hükümeti ayrıca, Yunanistan'da bulunan ve faydalanamadıkları malları olan mübadiller için Maliye Bakanlığı bünyesinde Gayr-i Mübadiller Komisyonu'nu kurmuştur. Türkiye'ye giriş yapan mübadiller, kendileri için belirlenen yerlere gitmeleri için yola çıkarıldılar. Birçok aile Rumlardan kalan ve oturulabilir durumda olan evlere yerleştirildiler. Giden mübadil Rumların çoğunluğu şehirliydi, oysa mübadil Türklerin büyük çoğunluğu kırsal kesimden geliyor ve çiftçilikle uğraşıyorlardı. Bu ailelere toprak dışında tarım aletleri, tohum ve kendi başlarına elde edemeyecekleri ürünler verildi. İçlerinde zanaatkâr olanlar vardı. Onlara da mesleklerini sürdürebilmeleri için sermaye verildi. Tüm bu yardımlar, borç olarak iki yıl ödemesiz 20 yıl içinde ödenmek üzere devlet tarafından bir beyanname ile verilmiş olup ayrıca Yunanistan'da sahip oldukları mülklerin de bu borçtan düşüleceği bildirilmiştir. Mübadiller yurt geneline dağılmasına özel bir hassasiyet gösterildi. Her göçmen köyünde bir faytoncu, bir marangoz, bir nalbant ve bunun gibi zanaatkârların olmasına çalışıldı. Göçmenlerin varsa akrabaları veya aynı köyden gelen komşuları ile aynı yere yerleştirmeye de ayrıca özen gösterildi (Temel, 2014, ss. 95-96). Türk mübadillerin yerleştirildikleri yerleşim yerleri Tablo 5'te verilmiştir.

TÜRK YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ SONUÇLARI VE GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin sonuçları ve günümüze etkileri, demografik, coğrafi, ekonomik, sosyal, siyasal etkiler olarak sınıflandırılarak incelenecektir.

Demografik Etki

İki ülke arasındaki nüfus hareketinin iki aşamada gerçekleştiğini dikkate almak gerekir. (1) 1912-1922 yılları arasında yapılan savaşlarda gerçekleşen göçler, (2) 1923-1926 yılları arasında iki devletin imzaladığı zorunlu nüfus mübadelesi.

Yunanistan'a bu tarihler arasında tam kesin olmamakla birlikte 1,25 milyon civarında göçmen girerken, Türkiye'ye yaklaşık 400.000 civarında göçmen giriş yapmıştır. Bu durumu değerlendirirken göçün, ülkelerin o günkü toplam nüfus oranlarına bakmak gerekir. Türk topraklarında yaşayan insanlar 1906 Nüfus Sayımında 15 milyon iken, 1927 nüfus sayımında 13,5 milyondur. Yani gelen göçmen sayısı toplam nüfusun yüzde 4'ü kadardır. Bir başka tespit ise zorunlu nüfus mübadelesi, savaşlar esnasında veya savaşı sonrası terk edenlerle birlikte Türk topraklarından yaklaşık 2 milyon gayrimüslim göç etmiştir. 1923 öncesi gayrimüslim oranı yaklaşık yüzde 20 iken 1927 sayımında yüzde 2,5'e düşmüştür. Yunan topraklarında ise 1920

yılında 5 milyon civarında olan nüfus, 1930 yılında 6,2 milyon olarak tespit edilmiştir. Alınan göçün toplam nüfusa etkisi yüzde 25 oranında olmuştur. Yunan topraklarında yaşayan Müslümanların oranı yüzde 20 iken, yine zorunlu nüfus mübadelesi, savaşlar esnasında veya savaşlar sonrası terk edenlerle toplam nüfusa oranı yüzde 6'ya düşmüştür. Bu durumda her iki devletin daha homojen yapı oluşturmak için kabul ettikleri nüfus mübadelesi ile amaçlarına, her türlü zorluklara karşın ulaştığını görülmektedir (Hirschon, 2006, ss. 18-20).

Tablo 5. Türk Mübadillerin Yerleşim Bölgeleri (Temel, 2014, s. 98).

Yöre	Yerleştirilen Kişi Sayısı	Yöre	Yerleştirilen Kişi Sayısı
Adana	8.440	İzmir	31.502
Afyon	1.045	Isparta	1.175
Aksaray	3.286	İstanbul	36.487
Amasya	3.844	Kars	2.512
Ankara	1.651	Kastamonu	842
Antalya	4.920	Kayseri	7.280
Artvin	46	Kırklareli	33.119
Aydın	6.630	Kırşehir	193
Balıkesir	37.174	Kocaeli	27.687
Bayazıt	2.856	Konya	5.549
Bilecik	4.461	Kütahya	1.881
Bitlis	3.690	Malatya	76
Bolu	194	Manisa	13.829
Burdur	448	Mardin	200
Bursa	34.453	Maraş	1.143
Cebelberek	2.944	Mersin	3.330
Çanakkale	11.638	Muğla	4.968
Çorum	1.570	Niğde	15.702
Denizli	2.728	Ordu	1.248
Diyarbakır	484	Samsun	22.668
Edirne	49.441	Sinop	1.189
Elaziz	2.124	Sivas	7.539
Erzincan	116	Şebinkarahisar	5.879
Erzurum	1.095	Tekirdağ	33.728
Eskişehir	2.567	Trabzon	404
Giresun	623	Tokat	8.218
Gümüşhane	811	Urfa	290
Gaziantep	1.330	Van	275
Hakkâri	310	Yozgat	1.635
İçel	1.037	Zonguldak	1.285

Coğrafi Etki

Türkiye’de bulunan azınlığın ülkeyi terk etmeleri ile birlikte bazı bölgelerde evlerin haricinde birçok köy dahi boşalmıştır. Savaş sonrası geri çekilen Yunan ordusunun özellikle geçtiği yerleri yakıp yıkması, doğal olarak Türk topraklarının yerleşim düzeninde değişimi ortaya çıkarmıştır (Hirschon, 2006, s. 20).

Zorunlu Nüfus Mübadelesi ile gelen göçmenler sekiz bölgeye ayrılmış il ve ilçelere, Türk topraklarını terk eden gayrimüslimlerin bıraktıkları yerlere yerleştirilmişlerdir. Türk Hükümeti, Yunanistan gibi yardım alamadığı için kendi kıt kaynakları ile mübadele için ancak Yunanistan’ın harcadığının onda biri ile yirmide biri arası bir rakamı haralayabildi. Bu kaynak ile de gerek iskânda gerek ulaşımda türlü aksaklıklar yaşandı. Türk–Yunan savaşında geri

çekilen Yunan askerleri ve ordunun gözetiminde kaçan Yunanların, zarar verdiği köy ve kasabalar ile yaktıkları mülkler yüzünden ortaya çıkan yeni şartlara göre yerleşimin tekrar belirlenme zorunluluğu doğmuştur (Arnold ve Bizouras, 2016, s. 101).

Mübadillerin yerleşimi pratikte ekonomik zorluklardan dolayı istenildiği gibi planlı olarak yürütülemedi. Özellikle kış aylarının olumsuz koşulları ile iç bölgelere ulaşım pek mümkün olamadı ve geçici olarak kıyı bölgelerinde barındırıldılar. Baharın gelmesi ile birlikte iskân edilecek bölgelere doğru hareket edildi. Kısacası yerleşim, maddi ve manevi tüm zorluklara karşın günün şartlarına göre olabilecek en iyi koşullarda gerçekleştirilmeye çalışıldı.

Yunanistan'da durum biraz daha farklı idi. Ülkede ani bir nüfus baskını olduğu için Müslümanların bıraktığı yerlere gelen göçmenlerin sığımları yani yerleştirilmeleri söz konusu dahi değildi. Acil bir yerleşim planı yapılmalıydı. Yunanistan'da bu kadar ani gelen nüfusu yerleştirmek için artık bir toprak reformu yapılarak yeni yerleşim bölgelerinin açılması gerekiyordu. Toprağın yeniden dağıtılması planlanarak kuzeyde binin üzerinde yeni köy kuruldu. Şehirlerde yeni mahalleler kurulup, ülkedeki tüm kasabalar genişletildi (Hirschon, 2006, ss. 20-21).

Uluslararası bir yapıya sahip olan Göçmen İskân Komisyonu, Milletler Cemiyeti gözetiminde çalışmalarını sürdürmüştür. Yunan hükümeti ile yakın ilişki içinde çok başarılı çalışmalar yapmıştır. Böylesine büyük bir göçü çok iyi planlamıştır. Şehirli göçmen sayısı daha fazla olmasına rağmen, verimsiz şehirliler yerine tarıma yönelik bir planlama yapmış ve gelen göçmenlerin yüzde 46'sını tarımsal alanlara yönlendirerek 8.000 kilometrekarelik bir kadastro çalışması yapmıştır. Bu bölgelerde yerleşimi kalıcı kılabilmek için yollar, köprüler, dispanserler ve okullar inşa etmiştir. Göçmen İskân Komisyonu tahsis edilen ödeneğin yüzde 86,35'ini bu bölgelere aktarıp, şehirlere yerleşen göçmenlere yalnızca barınak sağlamıştır (Kontogiorgi, 2006, ss. 93-95).

Bu durum şehirlerdeki yerleşimi değiştirmiştir. Şehirlerde yaşayan yerliler yüzde 35, iç göçle gelenler yüzde 33, mülteciler ise yüzde 32 olmuştur. 1.047'si Makedonya, 574'ü Batı Trakya'ya, 331'i Yunanistan'ın diğer bölgelerinde olmak üzere toplam 1.954 köy ve kasaba kurulmuştur (Yerolympo, 2006, s. 221).

Ekonomik Etki

Türkiye ve Yunanistan ekonomik olarak bu mübadeleden çok etkilenmiştir. Türkiye açısından incelediğimiz zaman bu nüfus göçü hem sayısal hem de niteliksel olarak çok büyük etki yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu içinde hem sanayi hem de iç ve dış ticaret ile uğraşan Rumlar ekonomi için de çok önemli bir yer tutmaktaydı. Türkler ise kapalı bir ekonomi içinde daha çok geleneksel yöntemlerle tarım ile uğraşıyorlar ancak geçimlerini sağlayabiliyorlardı. Üretimlerini geliştirip, artırıp satmak için veya başka bir deyişle kalkınabilmek için kent pazarlarına dahi gitmiyorlardı. Tahsil görmüş, kendini yetiştirmiş Türkler ise yalnızca memur olmayı ve devlet kademesinde bir yerlere gelmeye çalışıyorlardı. Tüccar, sanatkâr, esnaf, sanayici olmak kısacası Sermaye, yalnızca Rumların ve diğer azınlıkların tercih ettiği ve yaptığı iş kolları olmuştu (Arı, 1995, ss. 174-176).

Çok büyük savaşlar ile yorgun düşmüş Türk ekonomisine, mübadele ile yaşanan sermayenin göçü ciddi zarar vermiştir. Ancak kurtuluş savaşı ile millet olarak top yekûn savaşarak vatanını kurtaran, kurtardığı vatanının sınırlarını masa başında, istediği gibi dünyanın büyük güçlerine kabul ettiren Türkler, bu sermaye göçü ile ekonomiye verilen zararı da, çok akıllı bir planlama ve çalışma ile olabilecek en düşük zararlarla atlatmıştır.

Mübadele ile gelen göçmenlerin iştiğal ettiği konularının dağılımları tamamen farklılık gösteriyordu. Bu durum tarım ve sanayi işletmelerinin olumsuz etkilenmesi, yeniden işleme geçmesi için sermaye yetersizliği ve ayrıca ciddi anlamda zaman kaybı anlamı taşıyordu. Gelen göçmenlerin ekonomiye kazandırılması ve yeni katıldıkları topluma uyum sağlamaları açısından gidenlerin değil, gelenlerin becerileri üzerine yoğunlaşarak, onların üretebilecekleri üzerinde durulması ve planlamanın tamamen bu bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

Mübadele ile gelecek olanların yerleşme planlaması işte bu çalışma ile olabildiğince doğru yapılmaya çalışıldı. Türkiye’de sekiz bölgeye ayrılarak gelen mübadillerin yerleşimleri gerçekleştirildi. Bu yerleşim yerleri belirlenirken özellikle Yunanistan’dan hangi bölgeden gelen göçmenlerin nereye yerleştirileceği belirtilmiştir. Bu çalışma yapılırken gelen mübadillerin Yunanistan’da iştiğal ettiği konuları mümkün olduğunca devam ettirebileceği bölgeler seçilmeye çalışıldı. Böylelikle gelen göçmenler kendi işlerini kısa zaman içinde devam ettirmeye çalışacaklar ve ülke ekonomisine zarar vermeden artı değer yaratacaklardı.

Türkiye’ye gelen göçmenler iki sınıfa ayrıldı: (1) Sanat ve ticaret ile uğraşan kent kökenliler; (2) tarımla uğraşan kırsal kökenliler.

Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen mübadillerin yüzde 80-90 gibi büyük bir oranı tarım ile uğraşmaktaydı. Makedonya’dan gelen göçmenlerden bir kısmı tütüncülükle uğraşmaktaydı. Bu göçmenler Edirne’ye yerleştirildi. Edirne’de 1922 yılında 1 milyon kilo tütün yetiştirilmişken, 1923 sonrası bu rakam 2-2,5 milyona çıktı. Bu da gelen göçmenin özelliklerine göre yerleşim bölgesinin seçilmesini gösteriyor ve o mübadilin de bilgi birikimi ve tecrübesi ile geldiği bölgeye hemen uyum sağlaması ve bu bölgede üretim artışı sağlanarak ekonomiye bırakın yük olmayı aksine büyük destek sağlıyordu. Ticaret ile uğraşan mübadillerin, Rumlar gibi örgütsel dayanışma yeteneği olmayışı, sanatkâr olanların ise, yine Rumlardan kalan tezgâhların işletimi ve verimli çalışması konusunda çok zayıf olmalarına rağmen hızla olgunlaşmaları ve eksiklerini çok kısa zamanda tamamlayarak, kendi sektörlerinde ekonomiye yük değil, tarıma göre daha yavaş da olsa destek olmuşlardır (Arı, 1995, ss. 177-181).

Yunanistan açısından baktığımız zaman ise 1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 I. Dünya Savaşı, 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı ile mali kaynakları adeta tükenme noktasına gelmişti. Tüm bunların üzerine bir de ideolojik olarak Kralcılar ve Venizelosçuların aralarında uzun zamandır devam eden nefret ile ortaya çıkan siyasi bir istikrarsızlık ve iç çekişmeler vardı. Kaynak sıkıntısı çeken, ticari açık veren ve borç yükü altında ezilen Yunan ekonomisinin göçmenleri yerleştirme konusunun altından kalkamayacağı 1924 yılında belli olmuştu (Arnold ve Bizouras, 2016, s. 96).

Bu tablo karşısında Yunanistan’ın imdadına Milletler Cemiyeti yetişmiş ve yardımda bulunmuştu. Yunan hükümetinin kurduğu Göçmen Yerleştirme Komisyonu da gelen göçmenleri şehirli ve köylü olarak ikiye bölerek başarılı çalışmalar yapmıştır. Göçmen Yerleştirme Komisyonu öncelikli olarak tarıma ağırlık verdi ve bu bölgelerde toprak reformu yaparak hizmet götürdü. Batı Trakya ve Doğu Makedonya’da bol arazilerin olduğu bölgelerde dağıtım yapılırken herhangi bir ürün yetiştirme konusunda teşvik veya zorunluluk getirilmedi. Göçmenlerin kendi bilgi birikim ve tecrübeleri ile elde edecekleri ürünü yetiştirmeleri öngörüldü.

Bir araştırma verisi ile örnekleme yapmak gerekirse, Yunanistan tütün, üzüm ve incir ihracatı 1920 yılında yüzde 56 iken 1929 yılında yüzde 71'e çıkmıştır. Anadolu'da ipekçilikle uğraşmış Rumların mübadele ile Yunanistan'a gitmeleri ile İpek Sanayi çok büyük bir oranda gelişmiştir.

1922-1926 yılları arası ipek üretimi üç kat, ipekli kumaş üretimi de 3,1 kat artmıştır. Bu hızla yükseliş ile birlikte, Mora'da tamamen ipek üretiminde uzmanlaşmış 550 göçmen ailesinin bir araya getirilmesi ile bir köy oluşturuldu (Arı, 1995, ss. 177-179).

Şehirli göçmenler ise eğitilmiş, varlıklı grup ve zanaatkâr grup olarak ikiye ayrılıp yerleştirildiler. Eğitilmiş ve varlıklı olan grup profesyonel hizmet ve ticarete yönlendirilerek Atina ve Selanik'e yerleştirildiler. Bu göçmenler, bilgi, birikim ve tecrübeleri ile niteliksiz işgücülerini bir araya getirerek küçük imalathaneler kurdular. Böylece ekonomiye hem işsizliği düşürerek hem de niteliksiz işgücü ile yaptıkları üretim ile ciddi anlamda katkı sağladılar. Zanaatkâr grup ise kentlere dağıtıldılar. Atina ve Selanik'e yerleştirilen bu göçmenler bilgi, birikim ve tecrübeleri ile emek yoğun işlerden biri olan halıcılık sektörünün, yerel girişimcilerin bilmedikleri tekniklere sahip oldukları için önünü açtılar. Gelir seviyesi düşük mahallelerde, düşük maliyet ile üretip, ekonomiye niteliksiz işgücünü kazandırdılar (Arnold ve Bizouras, 2016, s. 97-98).

Yaklaşık 11.000 Anadolu'dan gelen göçmen kadın yılda 200-250.000 metrekare halı üretimine başlamış ve toplam 1922-1929 yılları arasında 135 halı atölyesi açılmıştı. Bu bir sanattı ve bu sanatı idame edenlerin ağırlığı da Anadolu'da yaşayan Rumlardı (Arı, 1995, ss. 178-179).

Sosyal Etki

Zorunlu yapılan mübadele, göçmen ismi alan insanlar için psikolojik açıdan gerçekten çok büyük bir yıkım olmaktadır. Bu göçün toplumsal etkisi uyum sorunu ile ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göç ile yer değiştirmek zorunda olan göçmenin belirli bir kırgınlık ile yeni girdiği toplumda kendine yer bulmaya ve bunun için de arayışlara girerek uyum sorununu aşmaya çalışmaktadır. Etnik köken, kültürel ve dinsel farklılıklara rağmen evi, arazisi kısacası mülkiyet sahibi olduğu, vatan kabul ettiği topraklardan, hiçbir sorununun bulunmadığı halde koparılmasının duygusunu yaşamaktadır. Bu duyguyu yaşayanların dışında anlamak gerçekten mümkün değildir. Çünkü "ben bu topraklara aitim ve burası benim vatanım" duygusunun dışı yansıması ile terk etmesini istedikleri topraklarda kalmak için çok çaba sarf etmişlerdir.

Antakyalı Ortodokslar Antakya Valiliği'ne başvurarak gitmek istemediklerini bildirmişlerdir. Türk topraklarını istemeyerek, zorla terk etmek zorunda kalan birçok Rum göçmeni çok uzun seneler Türkiye'yi gerçek vatanları olarak görmüşlerdir. Resmi bir ziyaret olmamasına karşın, Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir sayfa açan, Kral VIII. Edward'ın Türkiye'yi ziyaretinden sonra Türk Donanması 1936 yılında Malta'yı ziyaret etmiş ve dönüşte Pire ve Atina limanlarına uğramıştır. İşte bu zorunlu mübadele ile göç etmek mecburiyetinde bırakılmış gönülsüz göçmenler, adeta memleket hasreti çektiği için limanda toplanmış ve Türk askerini çok büyük bir sevgi gösterisi ve sıcak ilgi ile karşılamıştır. Zorunlu göç öncesi doğdukları, yaşadıkları şehirlerin ismini bağırarak acaba orada yaşayan asker var mı, hemşehrimi bulabilir miyim diye inanılmaz bir tablo ortaya koymuşlardır (Arı, 1995, s. 165).

Türkiye'de özellikle taşradaki şehirlere yerleştirilmiş olan mübadillerin yerleştirildikleri köy veya kasabalarda, beraber göç ettikleri insanları ziyaret etmeleri adeta günlük yapılması gereken işleri içinde bulunmaktaydı. Bu karşılıklı ziyaretlerde konuşulan konularda günlük yaşam problemlerinin veya ekonomik problemlerin hemen hepsinin çözümü bir şekilde bulunuyordu. Ama tüm sohbetlerin sonu dönüp dolaşıp aynı yere, memleket hasretine yani doğup, büyüdüğü, yaşadığı ve terk etmek zorunda bırakıldığı topraklara geliyordu. Tabii işin

içine hasret girince ve geri dönüşün imkânsız olması gerçeği olunca, bu sohbetlerde terk edilen toprakların havası, suyu, iklimi, eğlencesi, yenileni, içileni abartılarak anlatılmaya başlanıyordu. Sohbetlerde en başta iklimden dert yanıyorlardı. Akdeniz ile Balkanların birleştiği, terk ettikleri bölgelerde, baharın çok çabuk geldiğini ve ağaçların mart ayı ile tomurcuk patlattığını, mayıs ayı ile tüm yöreyi güllerin kokusunun sardığını, işte bu buruk ve karmaşık duygularla kendi aralarında paylaşıyorlardı. Adeta terk etmek zorunda kaldıkları toprakların hasretini dışa vuruyorlardı. Bulgar sütçünün, kapıya kadar getirdiği sütü, yoğurdu, peyniri, ayranının bu bölgelerde olmadığından dert yanıyorlardı. Zeytinyağının nefasetinin yine yeni geldikleri bu topraklardaki zeytinyağından çok çok daha güzel olduğunu özlemle anlatıyorlardı (Gökaçtı, 2003, ss. 254-256).

Dünyanın neresinde olursa olsun devlet gelip kapıyı çalıp, vatandaşı olan bir bireye veya aileye, doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı, mülkiyet sahibi olduğu toprakları zorunlu nüfus mübadelesi ile süre belirterek terk edeceğini bildirmesini kimse hoşgörü ile karşılayamaz. Bireyin veya ailenin hiç bilmediği yeni topraklarda, yeni bir toplumda, hayatını yeniden kuracağını bildirilmesi, bir insanın veya ailenin hayatında herhalde tarifi imkânsız olan, yalnızca yaşayanın bildiği bir etki, bir duygu patlaması yaşatır.

Siyasal Etki

Zorunlu nüfus mübadelesi, Ege'nin her iki yakasında da siyaseti az veya çok etkilemiştir. Her iki ülkenin mübadilleri giriş yaptıkları ülkenin vatandaşlığına hak kazandıkları için, seçmen olarak siyaseti özellikle oy kullanarak etkileme hakkına sahip olmuşlardır. Siyasetçilerin, mübadele esnasında veya sonrasında yaşattıkları olumlu veya olumsuz her süreç, zorunlu göç ile tüm insani duyguları yıpranmış olan bu insanların sandık başında hesabını sormaları fırsatını vermiştir.

Türkiye'de iktidarda olan tek bir parti olduğu için siyasette yeni bir hareket veya yeni bir parti yapılanmasının pek ihtimali bulunmamaktaydı. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yeni kurulmuş olan ulus devleti destekleyen bölge, cemaat, dil, din, ırk, etnik köken veya sınıf ayırımı gözetmeyen ülkesel bağlılık üzerine kurulu ulusal bir proje oluşturuldu. Bu proje ile siyasi iktidarı tehdit edecek her tür eğilim ve yapılanmanın önü kesilmiş oldu. Türk mübadillerin ise cemaat bağlarına göre yerleştirilmelerine, kitlesel hareket etmelerini sağlayacak örgütlenmelerine veya güçlerini birleştirecek kurumlar oluşturmalarına izin verilmedi (Yıldırım, 2006, s. 306).

5 Kasım 1925 tarihinde İçişleri Bakanı Recep Bey Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada “Muhacirlerin oluşturduğu örgütlerin, hükümetin görüntüsünü sarsan veya ülke genelinde hükümet karşıtı hareketlerin çıkmasına neden olan politik etkinlikler içerisinde olduğunu; bu örgütlerin hepsinin yasaklandığını ve yerel hükümet daireleri tarafından kaldırıldığını, liderlerin ilgili mahkemelere sevk edildiklerini” ifade etti. Recep Bey konuşmasını “ülkeyi kutuplaşmaktan başka amaç gütmeyen bu gibi eğilimlerin bütünüyle yasaklanması için belge hazırladığını” söyleyerek bitirdi (Yıldırım, 2006, ss. 306-307).

1924-1933 yılları arasında mübadiller Türkiye Büyük Millet Meclis'inde, ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğu gibi siyasi hayatın gözlemcisi olarak yer almışlardır. Türkiye'de 1924-1925 yılları arasında kurulan ve kısa ömürlü olan Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası haricinde ve Cumhuriyet Halk Partisi dışında bir örgütlenme veya siyasi yapılanmaya izin verilmedi. 1930'un ilk aylarında Serbest Cumhuriyet Fıkrası'nın kurulmasına izin verilmesi ile birlikte Türk mübadiller siyasetle ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle zorunlu nüfus mübadelesi ile gerçekleştirilen iskânın üzerinden seneler geçmesine rağmen hala tapularını alamayan ve devlet

dairelerinin kapılarını aşındıran mübadiller vardı. Tapularını alanlar ise, yerli halkın hak talep etmesinden dolayı çeşitli zorluklarla karşılaşıyorlardı. Zorunlu göçün getirdiği türlü sıkıntıların üzerine bir de hak sahibi oldukları tapuları için güçlükler yaşayan mübadiller, hükümete karşı olan öfkelerini Serbest Cumhuriyet Fıkrası listelerine kayıt yaparak çıkarıyorlardı. Serbest Cumhuriyet Fıkrası tarımsal üretimin yoğun olduğu ve mübadillerin çoğunluk oluşturduğu yerleşim bölgelerinden büyük destek almıştır. Parti özellikle Batı Anadolu ve İzmir’de çok hızlı olarak örgütlenmesini oluşturmuştur. Serbest Cumhuriyet Fıkrası kurucusu Fethi Okyar Bey önderliğinde 1930 seçimlerine 37 bölgede katılmış ve ciddi bir göçmen nüfusu barındıran İzmir, Aydın ve Samsun’da seçimleri kazanmış ayrıca yine mübadillerin çoğunlukta olduğu Batı Trakya ve Güney Marmara’da da zaferler elde etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fıkrası da aynen Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası gibi, Türk devriminin sağlıklı sürdürülebilmesine engel teşkil etmesi açısından başarısız olmuş ve Atatürk’ün emri ile kapatılmıştır. 1946 yılında başlatılan çok partili sistemle birlikte, mübadil nüfusun büyük bir çoğunluğu Demokrat Parti’yi desteklemişlerdir (Yıldırım, 2006, ss. 307-308).

Geldikleri topraklara azınlık konumuna düşmüş ve bu yüzden büyük acılar yaşayarak milli duyguları güçlenmiş bir kesim olan göçmenler, ilerleyen süreçlerde -özellikle 1974 tarihli Kıbrıs Barış Harekâtı ile Amerikan emperyalizmine karşı çıkışları nedeniyle- göçmenlerin sorunlarına parti seçim bildirgelerinde ve konuşmalarında çokça yer veren Bülent Ecevit’e büyük destek vermiş, 1980 askeri darbesinden sonra kurduğu DSP, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde 2000’lere kadar birinci parti olmuştur (Konuralp, 2009; 2013).

Yunanistan’da durum çok daha farklıydı. Rum göçmenlerin sayılarının ülke nüfusuna göre yüksek bir oranda olması siyaseti önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki iki yönde olmuştur: (1) Göçmenlerin siyasi liderliğe yani monarşiye yönelik tepkileri, (2) göçmenlere karşı yerli halkın hiç de hoş olmayan bir biçimde davranışları. Rum göçmenler kendi topraklarından uzaklaştırılıp Yunanistan’a gelmelerinden Kral Konstantin ve Halkçı Parti’yi sorumlu tutmuş ve çoğunluğu Venizelos ve Liberal Parti’yi desteklemişlerdir. Askeri darbelerle kesintiye uğrayan dönemlerde dahi, Yunan göçmenler sahip oldukları çok güçlü cemaat bağları ile gruplar oluşturmuşlar ve Cumhuriyet’in ilanında önemli etkileri olmuştur. Liberal Parti’nin Halkçı Parti’ye karşı birçok seçimden zaferle çıkmasında mübadele ile gelen Rum göçmenlerin oyunun büyük rolü olmuş ve hemen hemen ülkeye giriş yaptıkları tarihten itibaren Liberal Parti’ye hep destek olmuşlardır. Bu destek, büyük bunalımın etkisinin ülkede hissedildiği 1930’lara kadar sürmüş, büyük bunalımda uyguladığı politikaların başarısız olmasına rağmen, göçmenlere karşı politika izleyen ve bunu açıkça ifade eden Halkçı Parti iktidara gelecek diye Liberal Parti’yi destekleyerek 1928 Seçimlerini kazanmasında önemli rol oynamışlardır. 1930’dan sonra Rum göçmenlerin malları üzerindeki hakları Türk hükümetine devredeceğini açıklayarak Türkiye’ye karşı barışçıl ve ılımlı bir politika izlemeye başlayan Venizelos, Rum göçmenlerinin oylarını kaybetmiştir. Özellikle Kuzey Yunanistan’da örgütlenmeyi çok iyi başaran Yunanistan Komünist Partisi ve az da olsa göçmenlerin haklarının tazmin edilmesi görüşünü savunan Halkçı Parti, Rum göçmenlerin desteğini almıştır (Yıldırım, 2006, ss. 303-305).

SONUÇ

Balkan yarımadası, Asya ve Avrupa’nın birleştiği bölgede yer aldığı için tarih boyunca birçok savaş ve mücadelelere tanık olmuştur. Balkanlarda, çok çeşitli halkın dağınık olarak yaşaması ortak bir kültür, dil, din olmamasının en başlıca sebeplerinden biridir. İslam, Hristiyan ve Musevi dinlerini alt mezhepleri ile barındıran Balkan yarımadası ne yazık ki tüm tarih boyunca gerek din gerekse de siyasi akımların etkisi ile savaşların, iç çatışmaların, huzursuzluğun eksik olmadığı bir bölge olmuştur. Osmanlı’nın Balkanlar’a girdiği tarihten itibaren, feodal toprak

rejimine son verip yöre halkına karşı, son derece adil bir yönetim anlayışı uygulayarak özgürlüğü ve yaşamı keşfetmelerini sağlamıştır.

Osmanlı idaresinin 16. yüzyıldan sonra bozulmaya başlaması, yönetim ve istihbarat zafiyetleri oluşması, Reform hareketlerini yeterince takip edememesi ve Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ulusçuluk akımlarının etkisi ile bu dağılık yaşayan topluluklar birer ulus-devlet olmak için ayaklanmaya başlamışlardır. Beş yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı'nın hoşgörüsü ve adaleti altında yaşayan Balkan halkı, ayaklanmaların ardından savaşımaya başlamış ve bu savaşların sonunda kendi ulus-devletlerini kurmuştur.

Ulus-devletler kurulduktan sonra gerek toprak genişletme gerekse de oluşturdukları büyük idealleri gerçekleştirmek için tekrar Osmanlı Devleti ile savaşımaya başlamış ve bu savaşların neticesinde Osmanlı'nın Balkanlara yerleşmesinden beri bu bölgelerde yaşayan Müslüman Türkler azınlık durumuna geçmişlerdir. Artık onlar için yaşam eskisi gibi olmayacaktır. Göç, sürgün, nüfus mübadelesi -hangi ad altında olursa olsun- ilk defa Yunanistan tarafından başlatılmış ve Makedonya'dan 240.000 kişi göç etmeye zorlanmıştır. Osmanlı hükümeti de yaklaşık aynı sayıda kişiyi Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan göçe zorlamıştır.

I. Dünya savaşı sonunda kaybeden taraf içinde yer alan Osmanlı Devleti, diğer İttifak devletlerinin antlaşmalarından farklı bir şekilde tasarlanmış, asla ateşkes sonrası düzenlenmiş bir antlaşma olarak kabul edilmeyen, bir milletin yok olmasına yönelik hazırlanmış, bir parçalama ve neredeyse tüm topraklarının planlanarak işgal edilmesini kapsayan Sevri Antlaşması'nı imzalamıştır.

Osmanlı Padişahı-Halifesi ve atadığı hükümetlerin, memleketin işgaline, Müslümanlara yapılan eziyete, egemenlik ve bağımsızlığın ortadan kalkmasına yönelik mütarekeler ve antlaşmalar yapması tüm Osmanlı halkını büyük bir karamsarlığa, ümitsizliğe ve gelecek endişesi içine itmişti. İşte bu noktada tüm bu halka, yeni bir kimlik telkin ederek ortaya çıkan Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin önderi olmuştur. "Türk milleti" kavramı ve Türk milletinin bir ferdi olunması fikrini tüm halka anlatmaya başlamıştır. Halka aşılana en önemli konu ise Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Yunan, Sırp ve Arapların, Yunan milliyetçiliği, Sırp milliyetçiliği, Arap milliyetçiliği adı altında kendi milliyetçilik fikri ile halklarını uyandırarak Osmanlı'ya başkaldırıp kendi devletlerini kurmuş olmalarıdır. Ümmet veya tebaa kavramları değil artık Türk milleti ve Türk devleti olacaktı.

20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı ile I. Dünya Savaşında yenilen devletlerden yalnızca bir tanesi birkaç yıl içinde, kendisi hakkında verilen kararı tersine çevirerek İtilaf Devletleri ile yeni bir barış antlaşması için tekrar masaya oturmuştur. Savaş meydanlarında zaferini ilan eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Türk halkı, masa başında da yani Lozan Barış Konferansı'nda, Misak-ı Millî'de belirtilmiş bağımsızlık, egemenlik ve ulusal sınırlarını kabul ettirmiştir.

Lozan Barış Konferansı'nda, devlet sınırlarının belirleneceği gibi ekonomik, siyasal ve hukuksal sorunların da çözülmesi gerekiyordu. Özellikle göç sorununun, yasal bir zemin ile çözülmesi çok önemliydi. Sorunların büyük ve çok taraflı olması açısından uluslararası bir barış konferansında ortaya konması önemli bir kolaylık sağlamıştır

Yeni ulus devletleri toprak egemenliğini sağlama almak, ülke nüfus yapısını homojenleştirmek için, ilk önce kendi sınırları içinde beş yüzyılı aşkın süredir o bölgelerde yaşayan Müslüman Türklere baskı yaparak göçe zorlamıştır. Türkler artık vatanını terk etmeye zorlanıyor ve Anadolu'ya göç etmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Savaşın koşulları ile yaşanan yoğun Rum

göçü ile birlikte bu durumu artık uluslararası hukuka uygun bir zemine oturtmak ve bu süreci tamamlamak gerekiyordu.

Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Dr. Nansen Konferans başlamadan önce Birinci Dünya Savaşında yerini yurdunu bırakıp yeni bölgelere sığınmak zorunda kalan göçmenlerin durumunu incelemek için Türkiye ve Yunanistan'da bir dizi görüşmelerde bulunmuştu. Etnik yer değiştirmelerin meydana getirdiği ekonomik sorunlara çözüm bulunması ve halkın iç içe geçmişlikten kurtarılmasının bölgede kalıcı bir barış ortamı sağlayacağı, bunun da iki devletin yararına olacağı gibi Avrupa'nın barışı açısından da çok büyük fayda sağlayacağı düşünülmekteydi.

Nüfus mübadelesi, insanların yeni bir ülkeye taşınmaları için, sınıflandırılmaları, arkada bırakacakları kişisel mal ve mülklerin kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve tasfiyesi, bu malların tazmin edilmesi gibi son derece ağır ve zor bir çalışmayı kapsamaktaydı. Her nüfus mübadelesinin, mübadeleye tabi tutulacaklar açısından büyük acılara ve fedakârlıklara yol açacağı da bilinmektedir. Nansen buna rağmen nüfus mübadelesinin yapılmaması durumunda ileride ortaya çıkacak sonuçların mübadeleden çok daha ağır olacağı görüşündeydi.

Yunanistan'a savaş öncesi, süresince ve sonrası tam kesin olmamakla birlikte 1,25 milyon civarında göçmen girerken, Türkiye'ye yaklaşık 400.000 civarında göçmen giriş yapmıştır. Bu durumu değerlendirirken göç ile ülkelerin o günkü toplam nüfus oranlarına bakmak gerekiyor.

Türk topraklarında yaşayan insanlar 1906 nüfus sayımında 15 milyon iken, 1927 nüfus sayımında bu rakam 13,5 milyondur. Yani gelen göçmen sayısı toplam nüfusun yüzde 4'ü kadardır.

Bir başka tespit ise zorunlu nüfus mübadelesi, savaşlar esnasında veya savaşa sonrası terk edenlerle birlikte Türk topraklarından yaklaşık 2 milyon gayrimüslim göç etmiştir. Yunan topraklarında ise 1920 yılında 5 milyon civarında olan nüfus 1930 yılında 6,2 milyon olarak tespit edilmiştir. Alınan göçün toplam nüfusa etkisi yüzde 25 oranında olmuştur. Müslümanların bıraktığı yerlere gelen göçmenlerin sığınmaları yani yerleştirilmeleri söz konusu dahi değildi. Uluslararası bir yapıya sahip olan Göçmen İskân Komisyonu, Milletler Cemiyeti gözetiminde çalışmalarını Yunan hükümeti ile yakın ilişki içinde yapmıştır. Acil bir yerleşim planı ile bu kadar ani gelen nüfusu yerleştirmek için bir toprak reformu yapılmış ve yeni yerleşim bölgeleri açılmıştır. Toprağın yeniden dağıtılması planlanarak kuzeyde binin üzerinde yeni köyler, şehirlerde yeni mahallerle kurulmuş, ülkedeki tüm kasabalar genişletilmiştir. Bu bölgelerde yerleşimi kalıcı kılabilmek için yollar, köprüler, dispanserler ve okullar inşa edilmiştir. Tüm bu çalışmalar için Yunanistan Milletler Cemiyeti'nden önce 10 milyon daha sonra 3 milyon İngiliz Sterlini almıştır. Türk hükümeti, Yunanistan gibi yardım alamadığı için kendi kıt kaynakları ile mübadele için ancak Yunanistan'ın harcadığının onda biri ile yirmide biri arası rakamı harcayabilmiştir. Türk-Yunan savaşında geri çekilen Yunan askerleri ve ordunun gözetiminde kaçan Yunanlıların zarar verdiği köy ve kasabalar ile yaktıkları mülkler yüzünden ortaya çıkan yeni şartlara göre yerleşimin tekrar belirlenme zorunluluğu doğmuştur.

Zorunlu nüfus mübadelesinin bu çalışma çerçevesinde üç ana sorunu ortaya çıkarttığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanan Dr. Fridtjof Nansen'in raporunda belirttiği gibi, halkın iç içe geçmişlikten kurtarılmasının bölgede kalıcı bir barış ortamı sağlayacağı, bunun da iki devletin yararına olacağı gibi Avrupa'nın barışı açısından da çok büyük fayda getireceği düşünülerek yapılmıştır. Ancak bu durum daha çok Yunanistan'ın kendi etnik kökeni ile homojen bir yapıya ulaştırılıp, yeniden inşası için yapıldığı gibi gözükmemektedir. İkincisi, Yunanistan Milletler Cemiyeti'nden bu yardımı almasıydı bu

mübadeleyi gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktı. Üçüncüsü, iç içe geçmiş bu iki halk beş yüz yılı aşkın bir süre dil, din, eğitim hürriyeti ile herhangi bir asimilasyona uğramadan Osmanlı veya Türk idaresinin çatısı altında beraber yaşamışlardır. Ancak ulus-devletler kurulduktan sonra karışıklıklar ve huzursuzlukların çıkması veya çıkartılması, bir devletin homojen bir yapı içinde oluşturulmak istenmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Zorunlu yapılan mübadele, göçmen ismi alan insanlar için psikolojik açıdan gerçekten çok büyük bir yıkım olmaktadır. Bu göçün toplumsal etkisi uyum sorunu ile ortaya çıkmaktadır. Zorunlu göç ile yer değiştirmek zorunda olan göçmenin belirli bir kırgınlık ile yeni girdiği toplumda kendine yer bulmaya ve bunun içinde, arayışlara girerek uyum sorununu aşmaya çalışmaktadır.

Etnik köken, kültürel ve dinsel farklılıklara rağmen evi, arazisi, kısacası mülkiyet sahibi olduğu, vatan kabul ettiği, kaç kuşaktır yaşadığı topraklardan, hiçbir sorununun bulunmadığı halde, başkalarının kararı ile “terk etmek zorunda” bırakılmanın yaşattığı travmayı ancak yaşayan bilir. Bu duyguyu, yaşayanların dışında anlamak, gerçekten mümkün değildir. Göçe zorlanan kişiler, vatan kabul ettikleri toprakları terk edip, kendi dillerini konuştukları, kan bağı ile bağlı oldukları bir başka ülkeye gitseler bile uyum sorunları yaşamakta ve terk ettikleri topraklara ilişkin özlemlerini canlı tutmaktadırlar. Bu her iki toplum için de geçerlidir. Yani Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Türkler veya Türkiye’den Yunanistan’a giden Rumlar, kendilerini gittikleri ülkeden çok göçtükleri ülkeye ait hissetmekte, gittikleri ülkeden çok göçtükleri ülkenin kimliğini taşımaktadırlar. İşte bu duygu ve maddi koşullar içinde mübadillerin buldukları ülkeye uyum sağlamaya çalışırken yeni vatanlarını demografik, coğrafi, sosyal, ekonomik ve siyasal açılarından etkileyerek şekillendirdikleri bir durum da söz konusudur. Aradan onlarca yıl geçmesine karşın, bu etkilerin sürekliliği söz konusudur. O nedenle, mübadele konusunun güncel boyutlarına ilişkin daha fazla ve derinlikli bilimsel analizlerin yapılması çok büyük önem taşımaktadır.

ÇALIŞMA HAKKINDA BİLGİ NOTU

Bu çalışma, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programında, Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Tezcan danışmanlığında yürütülen ve 2016 yılında savunulan “Yunanistan ile Mübadelenin Nedenleri ve Sonuçları” başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arnold, C. E. ve Bizouras, N. (2016). “90.Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Yeni Yaklaşımlar”. *Yeni Bulgular Sempozyum Bildiri Metinleri* içinde. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Barutçiski, M. (2006). “Lozan’a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siya-sette Nüfus Mübadeleleri”. *Ege’yi Geçerken: 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Renée Hirschon (der). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gökçaftı, M. A. (2003). *Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hirschon, R. (2006). *Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, F. (2003). “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi”, *Yaşayan Lozan*, Çağrı Erdan (der) içinde. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Yayın No: 2990, (ss. 765- 806).
- Konuralp, E. (2009). “Ecevit’s Conception of Nationalism: A Unique Position or a Syncretic Vision?” *Master of Science Thesis*, Ankara: Middle East Technical University.
- Konuralp, E. (2013). *Ecevit ve Milliyetçilik*. İstanbul: Togan.
- Kontogiorgi, E. (2006). “Makedonya’nın Yunanistan’a Ait Olan Kısımına Mülteci Yerleşiminin Ekonomik Sonuçları, 1923-1932”. *Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, (ss. 89-110), Derleyen: Renee

- Hircchon. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Temel, S. B. (2014). *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Mübadeleye Yol Açan İhtilafların Analizi*. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Yerolympos, A. (2006). “Yunanistan’da İki Savaş Arası Dönemde Şehir Planlama ve Mülteci Sorunu”. *Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Renee Hircchon. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, O. (2006). *Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü: Diplomasi ve Göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.